

*Чистяк Д. О.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри французької філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

МІФОПОЕТИЧНІ СТУДІЇ В РАННІХ ТЕКСТАХ М. МЕТЕРЛІНКА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Стаття присвячена моделюванню основних парадигм міфопоетичних досліджень у сучасному метерлінкознавстві, їхньому критичному аналізу та формулюванню перспектив їхньої лінгвоміфопоетичної інтерпретації в річищі інтертекстуального підходу.

Ключові слова: міфопоетика, текстовий концепт, символ, бельгійський символізм, авторська картина світу.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження міфопоетичної картини світу в текстах знакових європейських письменників полягає в інтегрованості процесів міфопоетичного семіозису в широкі культурні контексти, що генерують структурно-семантичне ядро художнього тексту. Таке спостереження ще більшою мірою стосується теоретичної концептуалізації заasad побудови картини світу певного культурного ареалу, а також певного літературного напрямку (зокрема бельгійського символізму). Метою статті є моделювання основних парадигм міфопоетичних досліджень у сучасному метерлінкознавстві, проведення їхнього критичного аналізу й формулювання перспектив їхньої лінгвоміфопоетичної інтерпретації в річищі інтертекстуального підходу, що розроблявся в працях М. Ейгельдінгера [19], М.-К. Гюе-Брішар [22], О. Ситенької [3] та Н. П'єре-Гро [34]. Предметом дослідження є концептуалізація міфопоетичної семантики в сучасних метерлінкознавчих дослідженнях, а об'єктом дослідження – міфопоетичний семіозис у ранніх драматичних і поетичних текстах М. Метерлінка, передусім його давньогрецький варіант. Наукова новизна статті полягає в першому комплексному аналізі елементів міфопоетичного семіозису в ранніх текстах М. Метерлінка та розробці перспектив міфопоетичних студій у річищі лінгвоміфопоетичного підходу, виробленого нами в низці попередніх досліджень [6; 7; 8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне метерлінкознавство – багатогранне й позначене широким трансдисциплінарним підходом до аналізу драматичних текстів Нобелівського лауреата. Своєрідним маркером розвитку досліджень творчості М. Метерлінка став підготовлений А. Рікнером [12] бібліографічний покажчик метерлінкознавчих наукових студій. Аналіз усіх наявних праць лежить поза межами нашого дослідження – обмежимось лише інвентаризацією й аналізом публікацій, присвячених функціонуванню в текстах автора міфологічних основ для окреслення перспектив нашої студії. Попри зауваження акад. П. Горсекса про те, що «сама на канві легенди чи міфу виплетена вся драматична тканина» [37, с. 161] текстів М. Метерлінка, у численних працях провідного метерлінкознавця аналізу міфів у цих текстах не знайти. При цьому ще сучасники письменника (Ш. Ван Лерберг і А. Мокель) відзначали ґрунтовне ознайомлення М. Метерлінка з перекладами античних джерел Леконта де Ліля [29, с. 22, 252], а також творів Платона [29, с. 40]; зафіксовані ці впливи й су-

часними дослідниками [41, с. 36]. Сам М. Метерлінк записав у нотатнику за 1888 р., що «через міфічність виявляється ембріон духу» [28, с. 115], а також що «примітивне – природне будь-якої епохи (...) єднає митців над часом» [28, с. 118] і «вживання символу, поза сумнівом, є проявом примітивного мистецтва в літературі» [28, с. 130]. При цьому під символом письменник розумів «несвідоме, яке виявляється поза поетом (...) це сила природи, і людський розум мусить коритися її законам» [6, с. 39]. Якщо СИМВОЛ був у М. Метерлінка авторським концептом на позначення структур несвідомого в тексті, то міфічне в річищі символічної концепції міфу (Ф. Крейцер, Ф.В. Шеллінг, І. Геррес) поставало несвідомою проекцією над-свідомого над-часового Абсолюту. Разом із тим Н. Делей слушно зауважила зв'язок такої концепції символічного з платонівською ідеологією Ейдосу [16, с. 81]. Водночас така концепція зіставна з ідеєю про авторське відчуття щодо функціонування в текстах потужного міфічного субстрату. Цю тезу підтверджують і сучасні філологічні концепції символу, у яких «міфологічність» розглядається як одна з його ознак [1; 2; 6; 10]. Натомість зіставлення з інтертекстуальною теорією виявляє подібність у кореляції концепції еманції в текстах над-часового Абсолюту з ідеєю про над-часову «все-присутність» інтертекстів у канві гіпертексту. У сучасному метерлінкознавстві лише окреслюються підходи до аналізу міфічного субстрату текстів: фіксація міфем має принагідний характер у річищі ширшого (історично-біографічного, семіотичного, езотеричного, мистецтвознавчого тощо) інтерпретаційного підходу.

Дослідники здебільшого фіксують у текстах М. Метерлінка наявність «міфологічної персоналізації». К. Берг зауважує в текстах присутність «персонажів-людей і персонажів-світів» [11, с. 37], що є ознакою тотемістичного світовідчуття. Д. Кантоні в зіставленні «лінійних образів» у драмах «Принцеса Мален» і «Пелеас і Мелісанда» визначає семантичні зв'язки між «волоссям і плакучими вербами (...) у прагненні всесвітнього поєднання» [13, с. 145], що можна розглядати як тотемістичний рудимент ототожнення рослинного з людським. Схожі спостереження наявні в М. Вуда, який зауважує «рослинність» «волосся» жіночих актантів у драматургії М. Метерлінка, що «наближає жінок до тваринного й рослинного росту природи (...), сугестує в жінці відчуття єдності з великою душею природи» [42, с. 6]. Близькі до таких зауваги, наявні в розвідці С. Соваж [37, с. 150] і Х. Тоями (рослинна семантика актанта Урсула) [40, с. 94]. Ці спостереження можна розглядати і як фіксацію давньогерманських вірувань про жінку як медіатора з невидимим світом [33, с. 59], і як античну ідеологію Душі Світу. Саме з останньою слушно зіставити ідею П. Горсекса про функціонування в текстах Душі Світу як «невідомої енергії, котра безкінечно створює ритм і пробуджує до життя речі та рух, який закарбовується в їхній еволю-

ції» [21, с. 221], щоправда, інтерпретовану в річищі філософії індуїзму. Водночас сама ідея про Душу Світу, вочевидь, коріниться в тотемістичному світовідчутті.

Існує низка праць, де актуалізується функціонування міфічних актантних схем – міфологем, часто без зазначення їхньої міфічної природи. Е. Томас розглядав конфлікт драми «Сім принцес» як «солярний міф», а актанта Марцелл – як «солярного героя» [39, с. 56–57], не зауваживши, що таке образотворення характерне для пізньототемістичного світовідчуття. І. Шкунаєва відзначала такі риси міфічного субстрату в драматичному тексті, як циклічність часу (характерне для доби неоліту), ритуальність сюжетної схеми, наявність символів залежності від темного світу (образи «ліс», «бідняки») й світла (образи «джерело сліпих», «маяки», «світле море»), а також символіку «провідників до глибинного світу сутностей» [9, с. 40] (символи «вікно», «двері», «корабель»), у яких відбувається «можливість збігу (...) видимої й невидимої сутності» [9, с. 101]. Дослідження архаїчної семантики О. Фрейденберг [5] увиразнюють міфічну генезу зафіксованих І. Шкунаєвою образів. Подібні спостереження наявні в К. Берга, який пропонував розглядати сюжет драми «Пелеас і Мелісанда» як актуалізацію «ритуальної схеми жертвоприношення» й водночас «спроби комунікації зі священним» [11, с. 16]. Х. Тояма підкреслює зв'язок між актантом Маленою та стихією води, що постає її семантичним дублетом [40, с. 93–94]. Натомість К. Люто відзначив [27, с. 101] семантичну тотожність образів «обручка – сонце» як актуалізацію нового етапу космогонії, у чому, на нашу думку, відбувається актуалізація метафор доби залізного віку «золоте = світле = доля» й матриархічного світовідчуття тотожності циклу дня і світу.

Наявна низка розвідок, у яких поданий алюзивний зв'язок текстів М. Метерлінка із міфічними структурами, запозиченими з давньогрецької міфології. Ш. Ван Лерберг відзначав подібність між актантом Дід (драма «Непрохана») з міфемою Едипа, «що всліпу губиться у злиднях» [30, с. 133]. М. Декан зіставляє персонажа Мелісанда з міфемою німфи, ототожнюючи її зі «світлою джерельною водою» [17, с. 70]. М. Куврер порівнює того самого актанта з міфемою сирени, яка «чарує співом» [15, с. 46], а також закріплює за ним функціонування солярної символіки. Ж. Мішо закріплює за чоловічими актантами ранньої драматургії М. Метерлінка міфему Едипа, а за жіночими – міфему Антигони в річищі психоаналізу Ж. Лакана [32, с. 177–179]. Спадкоємність між актантами Служниці, Чужинці й Старці з хором давньогрецької трагедії відзначила К. Ренар [36, с. 85], а Н. Дюлак – подібність групи актантів Семеро Принцес зі «служницями культу Діоніса» [18, с. 43]. М. Мазоччі Дольйо фіксує за актантом Мелісанда міфему Сфінкса за спільною семою «розмова загадками» [31, с. 69]. Ф.О. Кабея Мукамба фіксує міфопоетичний потенціал античної інфернальної семантики в символі «верба» [23, с. 91], а С. Пьотровський – у символі «асфоделі» [35, с. 14]. Е. Стед зауважувала можливе функціонування міфему Тиресія в драмах «Непрохана» та «Сліпі», пов'язавши античний образ із мотивом «полеміки з авторитарним Едипом» [38, с. 41] у трагедії Софокла «Цар Едип». Натомість Ф. Ван де Керкхове слушно зауважив наявність «хтонічної природи» [29, с. 178] в актанта Плутона із драми «Принцеса Мален» (1889), а також на базі спільної семи «заборона озиратись» зіставив актантів Алладина і Паломід із міфемами Орфея та Евридики [29, с. 172]. К. Люто привернув увагу до співочої природи антропоніму Мелісанда (MELiSande – MELOS) [24, с. 40]

через єдність водної, пташиної (образ «голубки») і тваринної семантики (образ «вівці-агнця»), водночас наголошуючи на зв'язку «акватичного» актанта Пелеас із міфемою Пелія, сина Посейдона. Натомість за актантом Голо дослідник закріпив міфічно конотовану функцію «потоплення золота у воді» [26, с. 64]. І. Компер, відзначаючи, що однойменні актанти драми «Пелеас і Мелісанда» постають семантичними дублетами одне одного, не апелюючи до текстуального підкріплення тези, зауважив актуалізацію в драмі «мрії про андрогіна» [14, с. 181]. Кілька праць присвячено аналізу античних міфічних локусів. М. Мазоччі Дольйо зафіксувала наявність «ріки з водами забуття» в такому топосі М. Метерлінка, як «дивовижний сад Едему» [31, с. 57] (пор. образ Саду як міфологеми Золотого Віку в П. Горсекса [20, с. 115]), контамінуючи біблійний маркер із міфемою Лети. К. Люто зробив принагідну заувагу, що образ каналу в М. Метерлінка «став чимсь на кшталт Стиксу» [25, с. 57]. Увиразнила цю заувагу гіпотеза Н. Фадеєвої про наявність у текстах простору «підземного царства» та «небесного царства» [4, с. 132]. Певну наукову цінність становить спроба К. Люто ідентифікувати «авторський міф» М. Метерлінка. Науковець, послуговуючись методом, що контамінує підходи О. Ранка, І. Башляра та Ж. Дюрана, наголошує на несвідомому прагненні наратора текстів повернутись «до водного середовища, первинної матерії гармонії» [26, с. 87], Золотого Віку, через Смерть – до єдності з вічним Невідомим. Така гіпотеза потребує серйозної текстуальної перевірки шляхом установлення семантичних зв'язків між міфопоетичними структурами тексту.

Висновки. Дослідження міфічних структур у текстах М. Метерлінка перебувають на стадії фіксування окремих міфічно конотованих актантів, топосів і актантних схем без зведення їх у єдину міфопоетичну картину світу автора. Водночас авторська констатація детермінативного впливу міфічного субстрату на функціонування символу в тексті обґрунтовує актуальність такої студії. Перспективним вважаємо проведення системного аналізу міфічних структур із відповідною комунікативно спрямованою семантикою згідно з діахронічним принципом шляхом інтертекстуальної реконструкції для побудови міфопоетичної картини світу в текстах ранньої творчості бельгійського Нобелівського лауреата з подальшим компаративним аналізом із міфопоетичними картинами світу інших представників франкомовного символізму.

Література:

1. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф / А.Ф. Лосев. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1982. – 480 с.
2. Рахматуллина Э.А. Категориальные признаки мифа / Э.А. Рахматуллина // Филологические науки. – 2006. – № 5. – С. 133–140.
3. Ситенька О.В. Интертекстуальный потенциал мифологема у художньому тексті / О.В. Ситенька // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К., 2009. – Вип. 15. – С. 440–446.
4. Фадеева Н.И. Пространство и время у раннего Метерлинка и позднего Чехова / Н.И. Фадеева // Вопросы экономического, социального и культурного развития социалистического общества в свете решений XXVI съезда КПСС : тез. докл. Респ. научно-теорет. конф. молодых учёных. – Рига : Латвийский гос. ун-т им. П. Стучки, 1982. – С. 131–134.
5. Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы / О. Фрейденберг. – Л. : Художественная литература, 1936. – 456 с.
6. Чистяк Д.О. Лінгвоміфопоетичний аналіз художнього тексту : [навчальний посібник] / Д.О. Чистяк. – К. : Журнал «Радуга», 2015. – 138 с.

7. Чистяк Д.О. Міфологічний інтертекст як предмет лінгвістичного дослідження // Д.О. Чистяк // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. О.І. Чердніченко. – К.: Київський університет, 2010. – Вип. 29. – С. 348–351.
8. Чистяк Д.О. Поняття давньогрецького міфологічного інтертексту і методика його аналізу в художньому тексті / Д.О. Чистяк // Мова та історія / відп. ред. Д.І. Переверзев. – К.; Умань: ПП Жовтий, 2011. – Вип. 159. – С. 4–29.
9. Шкунаева И.Д. Бельгийская драма от Метерлинка до наших дней / И.Д. Шкунаева. – М.: Искусство, 1973. – С. 3–162.
10. Шурма С.Г. Поетика образу та символу в американському готичному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі новелістики Е. По, А. Бірса та Г. Лавкрафта): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.Г. Шурма. – К., 2008. – 20 с.
11. Berg Ch. Les larmes et le sang: thématiques sacrificielles et expiatoires chez Maeterlinck, Vitrès, Davignon et Demade / Ch. Berg // Les relations littéraires franco-belges de 1890 à 1914. – Bruxelles: Ed. de l'Université de Bruxelles, 1984. – P. 13–31.
12. Bibliographie des Écrivains Français. – N 14. – Maurice Maeterlinck [Ed. A. Rykner]. – Paris-Rome: Memini, 1998. – 664 p.
13. Cantoni D. La picturalité du premier théâtre de Maeterlinck / D. Cantoni // Annales Fondation Maeterlinck. – 1999. – T. XXXI. – P. 121–158.
14. Compère G. Maurice Maeterlinck / G. Compère. – Besançon: La Manufacture, 1992. – 243 p.
15. Couvreur M. Le thème mythique de l'ondine dans le théâtre de Maeterlinck / M. Couvreur // Textyles. – 1997. – N 1–4. – P. 45–50.
16. Delay N. Vers le "régime nocturne" de l'imaginaire: le théâtre d'entre-deux-siècles de Maurice Maeterlinck: dottorato di ricerca in letteratura francofone / N. Delay. – Università degli studi di Bologna, 1999. – 701 p.
17. Descamps M. Maurice Maeterlinck. Un livre. Pelléas et Mélisande / M. Descamps. – Bruxelles: Labor, 1987. – 115 p.
18. Dulac K. L'esthétique de la marionnette dans «Les Sept Princesses» de Maurice Maeterlinck / K. Dulac. – Université catholique de Louvain, faculté de Philosophie et Lettres, 1997. – 132 p.
19. Eigeldinger M. Mythologie et intertextualité / M. Eigeldinger. – Genève: Slatkine, 1987. – 283 p.
20. Gorceix P. Le jardin chez Maurice Maeterlinck: métaphore idéologique et composante analogique du drame statique / P. Gorceix // Creliana. – Vol. 1. Le jardin à l'épreuve du Signe / Ed. Eric Lysoe. – Université de Haute-Alsace, Mulhouse, 2001. – P. 109–115.
21. Gorceix P. Symbolisation, suggestion et ambiguïté / P. Gorceix // Les Lettres Romanes. – 1986. – N 3–4. – P. 211–226.
22. Huet-Brichard M.-C. Littérature et Mythe / M.-C. Huet-Brichard. – Paris: Hachette Livre, 2001. – 175 p.
23. Kabeya Mukamba F.H. De "La Princesse Maleine" au "Miracle des mères": l'imprégnation religieuse dans le théâtre maeterlinckien / F.H. Kabeya Mukamba. – Université Paris III – Sorbonne nouvelle: Thèse de doctorat en théâtre et arts du spectacle, 2009. – 327 p.
24. Lutaud Ch. La musique de Pelléas, de Maeterlinck à Debussy / Ch. Lutaud // Annales Fondation Maeterlinck. – 1977. – T. XXIII. – P. 35–58.
25. Lutaud Ch. Le motif de la noyade chez Maeterlinck / Ch. Lutaud // Textyles. – 1997. – N 1–4. – P. 51–61.
26. Lutaud Ch. Le Mythe maeterlinckien de l'anneau d'or englouti / Ch. Lutaud // Annales Fondation Maurice Maeterlinck. – 1978. – T. XXIV. – P. 57–119.
27. Lutaud Ch. L'émerveillement aquatique dans l'imaginaire maeterlinckien / Ch. Lutaud // Annales Fondation Maeterlinck. – 1980. – T. XXVI. – P. 101–118.
28. Maeterlinck M. Cahier bleu / Maurice Maeterlinck [texte établi, annoté et présenté par J. Wieland-Burston] / M. Maeterlinck // Annales Fondation Maurice Maeterlinck. – T. XXII. – P. 7–184.
29. Maeterlinck M. La Princesse Maleine [édition établie et annotée par F. van de Kerckhove] / M. Maeterlinck. – Bruxelles: Labor, 1998. – 302 p.
30. Maeterlinck M. Petite trilogie de la mort: L'Intruse. Les Aveugles. Les Sept Princesses [édition établie et annotée par F. van de Kerckhove] / M. Maeterlinck. – Bruxelles: Luc Pire, 2009. – 303 p.
31. Mazocchi Doglio M. Magie et minéralité du jardin: réflexions sur un thème symboliste / M. Mazocchi Doglio // Annales Fondation Maeterlinck. – 1980. – T. XXVI. – P. 57–72.
32. Michaux G. "Tragique quotidien" et mélancolie dans le premier théâtre de Maeterlinck: héritages sophocléen et shakespearien / G. Michaux // Théâtre, tragique et modernité en Europe (XIXe & XXe siècles) / dir. M. Lazzarini-Dossin. – P.I.E.-Peter Lang / AML, Bruxelles, 2004. – P. 175–182.
33. Mockel A. La Jeunesse de Maeterlinck ou la poésie du Mystère / A. Mockel // Annales Fondation Maeterlinck. – 1960. – T. VI. – P. 13–59.
34. Piégay-Gros N. Introduction à l'Intertextualité / N. Piégay-Gros. – Paris: DUNOD, 1996. – 186 p.
35. Piotrowski S. La didascalie dans le premier théâtre de Maeterlinck / S. Piotrowski. – Katolicki uniwersytet Lubelski: Filologia romanska, 1993. – 81 p.
36. Renard Ch. Etude du tragique dans le théâtre de Maeterlinck: L'Intruse (1890) et Intérieur (1894) / Ch. Renard. – UCL, Faculté de Philosophie et Lettres, 1987. – 104 p.
37. Sauvage S. Le mythe féminin chez Maeterlinck et Alain-Fournier. De Mélisande à Yvonne de Galais / S. Sauvage // Annales Fondation Maeterlinck. – 1992. – T. XXIX. – P. 119–171.
38. Stead E. Poétique et dramaturgie de la cécité chez Maeterlinck / E. Stead // Nord. – 1996. – N°26. – P. 35–45.
39. Thomas E. Maurice Maeterlinck / E. Thomas. – New York: Haskell House Publishers, 1974. – 2nd ed. – 333 p.
40. Toyama H. La Fin de siècle en Flandre / H. Toyama. – Tokyo: Librairie Geirin-Shobo, 1990. – 155 p.
41. Vanwelkenhuyzen G. Maurice Maeterlinck au Collège Saint-Barbe / G. Vanwelkenhuyzen // Annales de la Fondation Maeterlinck. – 1957. – T. III. – P. 22–44.
42. Wood M. Les cheveux de Mélisande / M. Wood // Annales Fondation Maeterlinck. – 1958. – T. IV. – P. 5–14.

Чистяк Д. А. Мифопоэтические исследования в ранних текстах М. Метерлинка: критический анализ и перспективы

Аннотация. Статья посвящена моделированию основных парадигм мифопоэтических исследований в современном метерлинковедении, их критическому анализу и формулировке перспектив лингвомифопоэтической интерпретации авторской картины мира в русле интертекстуального подхода.

Ключевые слова: мифопоэтика, текстовой концепт, символ, бельгийский символизм, авторская картина мира.

Chystiak D. Mythopoeic studies in the early texts of M. Maeterlinck: critical analysis and perspectives

Summary. The article is devoted to the reconstitution of the major paradigms of studies of mythopoesis in the contemporary studies of works of Maurice Maeterlinck. After the critical analysis of these researches perspectives of linguistic intertextual interpretation of myth in works of Belgian symbolist are formulated.

Key words: mythopoesis, Belgian symbolism, textual concept, symbol, author's worldview.